



Слова, що в глибині бездонній пролежали глухі віки

9 клас

Інна Бойко,

вчитель української мови і літератури

НВО ЗОШ I—III ступенів № 24 — ЦДЮТ "Оберіг"

Кіровоград

Тема. Українська середньовічна література XI—XV ст. Перекладна література.

Мета: донести до учнів самобутність, художню неповторність давньої української літератури, стисло її охарактеризувати, ознайомити школярів з найдавнішими книгами Київської Русі; розвивати вміння аргументувати власну думку; викликати в учнів гордість за славне минуле нашої країни; сприяти вихованню любові до рідної землі.

Обладнання: твори П. Загребельного "Диво", С. Скляренка "Володимир", історичні праці М. Аркаса, М. Грушевського, Д. Дорошенка, інтернет-зображення найдавніших книг або ілюстрації у тематичних книжках.

Епіграф: *Бо тільки Слово — пам'яті спасенність.*

Живий народ, що мав своє письмо.

Л. Костенко

Хід уроку

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань

Приєм "Прес".

— Як ви розумієте поняття "культура"?

— З яких складників вона утворюється?

— Чому людина не існує без культури?

— Створіть свій асоціативний ланцюжок до поняття "прадавня література".

3. Оголошення мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Національна історія, пам'ять предків, духовність, культура... Без знання і розуміння цього неможливо усвідомити себе у сьогоднішній день, оскільки в цих поняттях коріння нашого роду і нашого народу. Щоб зрозуміти сучасний культурний розвиток, щоб зрозуміти, якого ми роду-племени, треба знати закони, за якими культура розвивається, розібратися, що в ній та в літературі зокрема є нового, а що є хоч і давнє, але повне життєвої сили. Для цього уявно поринемо в історію на кілька століть тому і поглянемо, чим наповнювався духовний світ наших предків.

4. Сприймання та засвоєння нового матеріалу

Розповідь учителя. Протягом XI — початку XII ст. Київська Русь мала розвинену і різноманітну літературу, основою якої була певною мірою усна народна творчість, адже ще задовго до виникнення писемності східно-слов'янські племена створили велику та багату усну поезію. Фольклор дуже істотно вплинув на самобутність розвитку літератури. На ній помітно позначався вплив фольклорних стилістичних засобів, образів, навіть тем і сюжетів. Після прийняття християнства в усній народній творчості утворилася своєрідна суміш язичницьких та християнських вірувань, проте стародавні, язичницькі елементи все ще панували над християнськими. Для літератури того часу був притаманний щільний зв'язок з християнською релігією та церквою. Книжна творчість Київської Русі охоче послуговувалася народними морально-етичними поняттями. У літературі, тобто писемній творчості, часів Київської Русі відображено тогочасні події, створено образи видатних діячів, і вона частково була ви-

разом загальнонародних дум і прагнень. У середині XI — на початку XII століття література сягає висот і стає важливим чинником у духовному розвитку тогочасного суспільства. Таким чином, давня література виникла на ґрунті усної словесності, запровадження писемності, введення християнства, освіти. За два з половиною століття письменство Київської Русі досягло такого високого рівня, що могло обслуговувати майже всі сфери духовного життя суспільства. З прийняттям християнства слов'яни отримали досвід багатовікового розвитку європейської літератури. Культура Київської Русі була поєднанням давніх племінно-родових традицій з новими віяннями феодального часу. Ідеологічне та культурне життя Київської Русі було проникнуте державним патріотизмом, гордістю за свою землю.

Бесіда.

— Назвіть державних діячів, які сприяли зміцненню держави та її культурному розвитку. (IX — XII століття в житті східних слов'ян відоме як період Київської Русі. Могутня держава, що розташовувалася на величезній території, займала чільне місце серед країн Європи. Було досягнуто великих успіхів у державних справах — особливо в часи князювання Володимира Мономаха та Ярослава Мудрого.)

— Стисло схарактеризуйте культурний рівень країни періоду Київської Русі. (Культура тих часів представлена пам'ятками зодчества, живопису, прикладного мистецтва, художніми творами. Символами розквіту стали Софіївський собор, Десятинна церква, Михайлівський золотoverхий собор та Видубицький монастир; розвивалося мистецтво оформлення рукописної книги. У техніці художнього ремесла широко застосовувалися відомі здавна гравірування, карбування, інкрустація, тонке металеве литво, філігрань, чернь, емаль та ін. Розвивалося музичне мистецтво. Музика записувалася нотними знаками. Серед інструментів були відомі труби, дудки, сопілки, флейти, гусли, бубни тощо. При князівських палацах створювалися ансамблі, а при церквах — хори.)

— Назвіть причини такого рівня культурного розвитку держави. (Такий прогрес був зумовлений загальним піднесенням Руської держави, розвитком торгівлі і ремесел, швидким зростанням давньоруських "градів", інтенсивного міського будівництва. Держава встановила тісні зв'язки з багатьма європейськими країнами.)

— Яке значення мало прийняття християнства для культури Русі? (Християнство сприяло політичному та культурному об'єднанню; із прийняттям нової віри при-йшов хорорий спів, розвинулися архітектура, кам'яне будівництво, художнє ремесло, мистецтво іконопису. Починають з'являтися школи, монастирі стають центрами вченості та літописання. Християнські віровчення та мораль стали основою української культури, мистецтва та національного характеру.)

Слово вчителя. Як відбувалося прийняття християнства на Русі — широко описано в художній та науковій літературі. Звернімося до нашої книжкової виставки.

(Учитель коментує твори та наукові праці, представлені на виставці.)

Термін "перекладна література" народився із прийняттям християнства для обслуговування потреб церкви, оскільки на територію Київської Русі потрапляє величезна кількість духовної літератури, яку треба було адаптувати. Пізніше разом із творами релігійного звучання на Русь привозять світські твори: романи, повісті, збірки наукового характеру. Літературні твори, як релігійного, так і світського характеру, потрапляли у державу двома шляхами. Перший — через Болгарію, яка прийняла християнство раніше і вже здійснила переклади головних культурних книг із грецької мови старослов'янською. Другий — переклади, які здійснювалися в самій Русі у перекладацьких майстернях, широко розповсюджених за князювання Ярослава Мудрого. Як виглядали та про що йшлося у найдавніших книгах — ознайомимося, виконуючи наступне завдання.

Завдання: опрацювати роздрукований на кожну парту матеріал та укласти порівняльну таблицю (що спільного та відмінного) найдавніших книжок — Остромирове Євангеліє та "Ізборники" Святослава.

Матеріал для самостійного опрацювання

Найдавніші рукописні книжки, що були написані в Україні, з'явилися не раніше другої половини XI століття. Ці книги мають виразно християнський характер і написані літературною для того часу церковнослов'янською мовою. Перші давньоруські книги, написані від руки на пергаменті (шкіра, оброблена особливим способом), церковнослужбні: Євангеліє (опис легендарних діянь Христа) і Псалтир (збірка старовірських релігійних пісень). Найдавніші книги, що дійшли до нас, це Остромирове Євангеліє та два "Ізборники" Святослава.

Остромирове Євангеліє переписане кирилицею у 1056—1057 роках. Невідомо, де саме дяком Григорієм переписувалася книга: у Києві чи у Новгороді для новгородського посадника Остромира. Остромирове Євангеліє — це розкішна рукописна книга 8 вершків заввишки і 7 вершків завширшки (35x30 см), яка має 294 аркуші із пергаменту, писані у два стовпці великими буквами з початковими літерами, виконаними у кольорах і з позолотою та з фігурними заставками. Крім того, у книзі вміщені три великі, на цілу сторінку, мініатюри, що представляють трьох євангелістів. Книга являє собою так званий апракос (тихнєве читання), тобто окремі євангельські глави у ньому розміщені не у хронологічному порядку, а розбиті по тижнях, починаючи з Великодня. Рукопис особливо цікавий тим, що в його кінці переписувач детально розповів про обставини виготовлення і про час роботи. Згідно із написом на титульній сторінці, Євангеліє писалось з 21 жовтня 1056 р. до 12 травня 1057 р. — просто рекордний термін, якщо зважати на тодішню техніку переписування книг від руки та акуратність дякона. Напис "Євангеліє Софійське апракос" вказує на те, що книга належала Софійському собору у Великому Новгороді. Нам пощастило, що цей розкішний примірник зберігся до нашого часу. Після тривалої і небезпечної "мандрівки" у часі у 1808 році книгу було презентовано імператорові Олександрові I, який передав її до Імператорської Публічної бібліотеки.

"Ізборники" Святослава (1073 р. та 1076 р.) — книги переважно церковно-релігійного змісту, в першій з яких, проте, містився матеріал з питань риторики та теорії словесності. Списаний він, імовірно, в Києві, для князя Святослава з відповідного староболгарського збірника, що становив переклад з грецького оригіналу для болгарського царя Симеона. У переписуванні збірника брало участь два писарі, у кінці його запис зробив дякон Іван.

Ізборник Святослава 1073 р. — одна з найдавніших писемних пам'яток давньослов'янської мови на теренах України-Русі. У ньому містяться статті різного змісту — релігійного, побутового, повчального, літературного тощо. Мова збірника відбиває чимало живих давньоруських рис.

Найцінніші прикраси цих книг — витончені мініатюри (живописні картини зменшеного розміру), в яких відбилися культура і побут Київської Русі. В "Ізборнику" вміщені також малюнки — портрети князя Святослава Ярославовича з дружиною та чотирма синами. Стиль мініатюр "Ізборника" подібний до стилю зображень Остромирового Євангелія.

Рукописних книг з тих часів до нас дійшло мало, з XI ст. — 33 книги, XI—XIV ст. — 1493 примірники, а було їх десятки тисяч.

Бесіда.

— На основі таблиць зробіть висновок, що спільного у змісті, оформленні найдавніших книжок.

— Що відмінного між ними?

— Чим відрізняються найдавніші книжки від сучасних?

— Прочитайте епіграф уроку. Які слова є ключовими у рядках Ліни Костенко? (Слово, живий народ.)

— Чому Слово написано з великої літери?

— Яке Слово має на увазі поетеса?

— Завдяки чому, на думку письменниці, народ живий?

— Як пов'язаний епіграф із темою уроку?

Слово вчителя. Не можна говорити про книги того часу, що вони "писані", можна тільки умовно казати, що вони "мальовані", бо в них пензлем спеціальною фарбою кожну букву малювали окремо від сусідньої. А початкові букви сторінки вимальовували особливо великими і яскравими. Книги, переписування яких було тривалою справою, ретельно зберігалися, вважалися великою цінністю, а самому читанню надавалося особливого значення.

Першою книгою українського автора, що побачила світ у 1483 році в Римі латиною, була праця Юрія Дрогобиича. Засновником українського друкарства був висоосвічений українець із лемків Святополк Фіоль. Найдавнішими друкованими книжками були п'ять примірників церковнослов'янською мовою, що їх видано 1491 року в Кракові. Цей почин Святополка Фіоля приніс східним слов'янам друкарську справу

Усне малювання.

— Як би ви схарактеризували автора старовинних книг? Що спонукало його взятися за переписування?

5. Підсумок уроку

Бесіда.

— Чому важливо знати національну історію та культуру? — Яким шляхом книжки потрапляли на територію Київської Русі?

— Який період існування держави можна назвати розквітом книгодрукування на Русі?

— Які найдавніші книжки ви запам'ятали?

— Яке місце відводилося книзі та читанню у той час?

— Послухайте цитату: "Не жалій часу на читання, — радив один із переписувачів Іван Томашівський ще у 1680 році, — бо його тим обернеш на добрі речі, адже хто час витрачає на пусте, то начебто з павутини полотно робить, з піску замки будує і мотилі хапає в повітрі руками, відтак руки марає і геть викидає. Шукай пожитку в книгах, в духовному харчі і доступишся вічного життя!" Що, на думку Івана Томашівського, найважливішого і найкориснішого є у книжках?

6. Домашнє завдання. Опрацювати статтю підручника (Мищенко О. Українська література. Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. — К.: Генеза, 2009. — 304с.: іл., стор. 46—50.) Творче завдання: скласти монолог-звернення від імені давнього автора до сьогоднішнього покоління читачів. Клас поділити на творчі групи, кожна з яких готує повідомлення за темами: "Зна-йомство з Біблією", "Структура Біблії", "Сутність Біблії як морального кодексу".

Література

1. Інтернет-ресурси

2. В. Шевчук. Із вершин та низин: Книжка цікавих фактів із історії української літератури. — К.: Дніпро, 1990.